

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

**Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде «География» пәнін
көптілді оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар**

Әдістемелік ұсынымдар

**Методические рекомендации по полиязычному изучению
предмета «География» в школах
с национальным языком обучения**

Методические рекомендации

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2013 жылғы 20 қарашадағы № 5 хаттама).

Рекомендовано к изданию решением Ученого совета Национальной академии образования им. И.Алтынсарина (протокол № 5 от 20 ноября 2013 г.).

Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде «География» пәнін көптілді оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар . Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 20 б.

Методические рекомендации по полиязычному изучению предмета «География» в школах с национальным языком обучения. Методические рекомендации. – Астана: Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2013. – 22 с.

Бұл әдістемелік құрал Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамызындағы №1080 Қаулысымен бекітілген Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандарты негізінде әзірленді, білім беру мазмұнының негізін қалаушы аспектілері, Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде қамтылады.

Әдістемелік құралда көптілділікті дамытуға арналған әдістемелік ұсыныстар берілген. Мектеп жадында тілдік және тілдік емес пәндерді бағдарламалық сағат мөлшерінде бірнеше тілде оқыту әдістемесі әзірленіп, орта мектепте қолдану ерекшеліктері қарастырылған.

Ұсынылып отырған әдістемелік құрал білім беру жүйесіндегі әдіскерлерге, мектеп мұғалімдеріне арналған.

Данные методические рекомендации разработаны с учетом специфики полиязычного обучения неязыковому предмету. В работе даются практические рекомендации по организации и использованию полиязычия на уроках географии в общеобразовательной школе, раскрывается роль и значение этих подходов, показана совокупность методических приемов, представлены типы и формы проведения уроков. Предложены многоаспектные, системные подходы для развития полиязычия при изучении природных, экологических и экономических параметров учебной программы предмета «География».

Издание предназначено для методистов, учителей и учащихся школ, колледжей, студентов высших учебных заведений.

© Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық
білім академиясы, 2013

© Национальная академия образования
имени И.Алтынсарина, 2013

Кіріспе

Еліміздің тәуелсіздігі нығайып, қоғамдағы демократияның өрісі кеңейген шақта адамның қоғамдық та, тұлғалық та рөлі жаңа сипатқа ие болып отыр. Соған орай рухани құндылықтар жаңарып, адамның зияткерлік әлеуетін қалыптастырудағы білімнің маңыздылығы туралы қағидалар түбегейлі өзгерді. Қазақстанның білім беру саласының маңызды стратегиялық мақсатының бірі білім берудің қазақстандық алдыңғы қатардағы әдіс-тәсілдерін сақтап қалу болса, екінші жағынан мектеп түлектерін негізі – мемлекеттік, ана және шет тілдерін меңгеру болып табылатын лингвистикалық сана-сезімдерін дамыту арқылы, халықаралық біліктілік сапаларымен қамтамасыз ету.

Еліміздің Президенті өзінің жолдаулары мен баяндамаларында көпұлтты қазақстандық қоғам үшін көптілділікті дамытудың маңыздылығы туралы айтқан болатын. Қазақстанда үштұғырлы тіл идеясын Президент 2004 жылы бірінші рет жария етті. Ал 2006 жылғы жазда айында Қазақстан халықтарының Ассамблеясында біздің балаларымыздың болашағы үшін кем дегенде үш тілді білу керек деп атап көрсетті. 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Қазақстан халқына Жолдауында Елбасы «Тілдердің үштұғырлылығы» атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен жүзеге асыруды бастауды ұсынды, бұл жобаға сәйкес үш тілді: қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілін ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде және ағылшын тілін ғаламдық экономикаға табысты ықпалдасу тілі ретінде дамыту қажет, - деген болатын [1].

Қазақстанның әлемдік қауымдастықпен ықпалдасуы: тілдердүйрену арқылы жаңа білімді меңгере алатын адам үшін әлем кеңістігі ашық деген ең қарапайым шындықты түсіну мен жүзеге асыруға байланысты болып отыр. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін нығайтудың бірден-бір жолы – көптілділік. Сол себепті біздің еліміз білім берудегі көптілділік концепциясын жүзеге асыруды бастады.

Тіл тек қатынас құралы ғана емес, ол кез-келген халықтың мәдени мұрасы. Ол адамөміріндегі құндылықтар жүйесін, оның мінез-құлық тәртібін, ойлау бейнесін қалыптастырады. Өзінің ана тілін және басқа халықтың тілін меңгерген адам көп адаммен қарым-қатынас жасауға, басқа халықтың тарихымен, мәдениетімен жақынырақ және тереңірек танысуға, оның рухани және материалдық байлығына араласуға мүмкіндік алады.

Үш тілде білім бере отырып, өмір сүру салты, мәдениеті, тарихы бір-біріне ұқсас емес үш халықтың тілі арқылы, біз болашақ ұрпақтың бойында басқа ұлт өкілдерінің рухани, мәдени, тарихи құндылықтарына құрметпен қарау, сыйлау сезімдерін тәрбиелейміз. Сол себепті көптілді білімді дамытудағы мақсат, оқушылардың үш тілді меңгеруі ғана емес, олардың көпмәдениетті дүниетанымдарын кеңейту. Көптілді білім беруді дамыту қарғы келесі мақсаттарға қол жеткізуге ұмтылу керек:

- 1) тілдерді жетік меңгерген (білетін);
- 2) дүниетанымдық көзқарастары кең;
- 3) еліміздің лайықты, сенімді азаматтарын тәрбиелеу.

1 Пәнді көптілді меңгерудің тәжірибесінен

Көптілді білім беру – бұл үш немесе одан да көп тілді меңгерген көптілді тұлғаны қалыптастыру процесі болып табылады. Ұлттық тілде оқытатын мектептерде география пәнін көптілді оқыту баланы қоғамның, ұжымның, отбасының мүшесі ретінде тәрбиелеуге қажетті коммуникативтік біліктіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Коммуникативтік біліктілік ұлттық тілде, орыс тілінде немесе шет тілінде болса даөзімен әңгімелесушіні тыңдай алу, онымен әңгімені үзбей қолдай алу шеберлігін қарастырады. Ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас тілі ретінде әлемде алдыңғы қатардағы тілдердің бірі болып отыр, бұл негізінен экономиканың, технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты. Шетел тілдерін меңгеру елдің, аймақтардың экономикасының сонымен қатар әрине, оқушының жеке тұлға ретінде дамуы үшін, болашақта табысты еңбек етуі, кәсіби біліктілігін жоғарылатуы үшін де өте маңызды. Бізді жеткіншектеріміз көздеген мақсатына жету үшін ең болмағанда бір шет тілді меңгеруі қажет.

Көптілді білім мазмұны ана тілі мен мемлекеттік тілде, сонымен қатар, бір немесе бірнеше шетел тілінде жүйеленген білім, білік және дағдыны қамтуы тиіс. Көпмәдениеттілік жағдайында көптілді білім беруді жүзеге асырудың негізгі идеясы оқушылардың қажеттілігі мен қызығушылығына сәйкес түрлі тілдерді пайдалану ынталандыру, мәдениетаралық қарым -қатынас дағдыларын қалыптастыру, өз халқының мәдени құндылықтарын жоғалтып алмай, өзге елдің де мәдени құндылықтарын бойына сіңіре алу болып табылады.

Көптілділікті ерте заманнан бері адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде қарастырып келеді. Қазіргі кезде тұрғындары бір ғана тілді білетін мемлекетті жүзге елестету өте қиын. Шын мәнісінде бір ғана ұлт өкілінен тұратын өркениетті мемлекет жоқ деп айтуға болады. Ал кез-келген көпұлтты мемлекеттің қажетті деңгейде әрекет етуі үшін екі тілді және көптілді қалыптастыру өте маңызды мәселе. Көптілділік – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады. Көп тілді меңгерген адам деп өмірдің әр түрлі жағдайларында сұхбаттасатын адамын түсіне де, онымен әңгімелесе де алатын адамды айтады. Бірақ шет тілін оқу шет тілінде толық білім алғандықтың белгісі емес. Пәндерді мектептің оқыту тілінде ғана емес, басқа тілдерді кіріктіріп оқытқан жағдайда оқушы көптілді білім алды деп айтуға болады, мысалы, мемлекеттік тілде немесе орыс, тәжік, өзбек, ұйғыр тілдерінде білім беретін мектептерде білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін, технологияларын қолдану арқылы тек қана география пәнін емес басқа пәндерді де көптілде оқыту қазіргі көпмәдениетті және көптілді қоғамға бейімделе алатын, осындай қоғамда сұранысқа ие болатын тұлғаны дамытуға мүмкіндік береді. Сол себепті мектепте пәндерді көптілде оқыту мәселесі өте маңызды болып саналады.

Қазіргі кезде көптілді оқыту жүйесінде келесі ұстанымдар қалыптасып отыр:

- мемлекеттік тіл – (тәжік, өзбек, ұйғыр) – орыс тілі – ағылшын тілі;
- тілдерді оқыту, үйрету ана тіліне сүйене отырып жүзеге асырылуы тиіс;

– шетел тіліне оқыту оқытылатын тілде ойлауға, ойын сол тілде ауызша да, жазбаша да жеткізе алуға бағытталуы тиіс [2].

Білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі өскелең ұрпақты әлемдік құндылықтарды қадірлей білуге тәрбиелеу, әлемдік кеңістіктегі өзге мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасай білу шеберлігін қалыптастыру болып табылады. Қазіргі әлемде тілдің атқаратын қызметінің маңыздылығына байланысты қоғамның алдында тұрған үлкен мәселе, ол – оқушыларды тілдерге үйрету және тілді меңгеру деңгейлерін көтеру. Ал мектеп пен мұғалімдердің алдында тұрған мақсат, бұл – өз халқының әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін, ана тілін жетік білетін, мәдениетті, бірнеше тілді еркін меңгерген, өздігінен білімін жетілдіруге ұмтылатын тұлға тәрбиелеу. Бүгінгі технология және жаһандану заманында өскелең ұрпақты көпмәдениеттілікке тәрбиелеу үдерісін іздестіру қарқынды жүргізіліп отырғанын байқауға болады. Қазіргі таңда өзара байланысы мен өзара тәуелділігі басым әлемде жас ұрпақты бәсекелестікке дайындаудың бірден-бір жолы көптілділік болып табылады.

Қазір көптілді білім беру – мектептегі оқу пәндерін екі немесе одан да көп тілде оқыту, жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үніліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін басты қажеттілік. Көптілді білім беру – көптілді тұлғаны қалыптастырудың негізі. Қазіргі кезде қоғамдық қатынас жағдайында тұлғаның қалыптасу деңгейі көбінесе адамның өзін-өзі жүзеге асыра алуына, бәсекеге қабілеттілігіне және әлеуметтік ұтқырлығына тікелей байланысты [3].

Көптілді білім – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Қазақ тілі – мемлекеттік тіл, ал орыс тілі мен шетел тілдерінің бірі білім тұлғаның ой - өрісін кеңейтеді, оның «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлға болып дамуына жол ашады, ұлтаралық қатынас мәдениетін, толеранттылығын және планетарлық ойлауының қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Қазақ тілін тереңдетіп оқыту, сонымен қатар көптілділікті меңгертуді жолға қою – бүгінгі таңда орта білім жүйесіндегі педагогикалық үдерістің негізгі бағыттарының бірі [3].

«Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011 -2020 жылдар аралығында арналған мемлекеттік бағдарламасының» іске асырылуы үш кезеңге бөлініп отырғаны туралы жазғарыда айтқан болатынбыз. Бұл жоба бойынша 2011-2013 жылдар аралығында (бірінші кезең) тілдерді дамыту мен қолданудың нормативтік-құқықтық және әдіснамалық негізін арттыруға арналған шаралар кешенін өткізу жоспарланған. 2014-2016 жылдарда (екінші кезең) мемлекеттік тілді оқыту мен қолдану технологиялары мен әдістерін енгізу практикалық шаралар кешенін жүзеге асыру және тілдердің көптүрлілігін сақтау жұмыстары көзделіп отыр. 2017-2020 жылдар аралығында (үшінші кезең) өзге тілдердің қолданысын сақтаумен қатар, қоғамдық өмірдің барлық салаларында мемлекеттік тілдің қажеттілік деңгейін, оның қолданылу сұранысының сапасы мен меңгерілуін жүйелі мониторинг арқылы нәтижесін шығару белгіленген. Бағдарлама бойынша мемлекеттік тілді қазақстандық өзге ұлт азаматтарының 2014 жылы – 20%-ы, 2017 жылы – 80 %-ы, 2020 жылы – 95 %-ы, сонымен қатар, орыс тілін 2020 жылы қазақстандықтардың 90% -ы, ағылшын тілін 2014 жылы – 10%-ы, 2017 жылы - 15%-ы, 2020 жылы -20%-ы меңгеру керек деген мақсат қойылуда.

Үш тілді меңгерген халықтың бөлігі 2014 жылы - 10%, 2017 жылы - 12%, 2020 жылы - 15% құрау керек деген міндет қойылып отыр.

Тәуелсіз елімізде негізгі үш тілді дамытуға басымдық беріле отырып, мемлекетімізде өмір сүріп жатқан басқа халықтардың тілдері де назардан тыс қалған жоқ. Өйткені, мәдениет пен тілдердің саналуандығы – бұл Қазақстанның ұлттық байлығы. Яғни, еліміздегі кез-келген этностың өкілі қай тілде білім алатынын ерікті үрде таңдай алады. Қоғамымызда барлық этностардың мәдениеті мен тілін дамытудың бірегей формуласы жасалып отыр [3].

Елімізде юптілді білім беретін «Магер» арнайы мектептері, дарынды балаларға арналған арнайы мектептер, Назарбаев зияткерлік мектептері, «Мирас» мектебі, «Хэйлибери» мектебі, қазақ -түрік лицейлері жұмыс істейді. Бұл мектептерде оқыту үш не төрт тілде жүргізіледі. Математика, информатика және жаратылыстану циклі пәндері ағылшын тілінде, қазақ тілі мен әдебиеті, Қазақстан тарихы мен Қазақстан географиясы, «Адам. Қоғам. Құқық», дүниежүзі тарихы қазақ тілінде, дүниежүзі географиясы, түрік тілі пәндері түрік тілінде, орыс тілі мен әдебиеті пәндері орыс тілінде оқытылады.

Аталған мектептер арнайы орта білім ұйымдары болып отыр. Еліміздегі басқа мектептерді алатын болсақ, ол мектептерде мұндай көптілділікке үйрету жағдайы бола бермейтіні сөзсіз, оның себебі мұғалімдердің бірнеше тілде дәріс беруге дайындығының жоқтығы және қолданыстағы оқулықтардың көптілділік деңгейіне икемделмегендігі.

Өзге тілді мектептерде мемлекеттік тіл, оқыту тілі немесе ана тілі, орыс тілі және шетел тілі, бір өзбен айтқанда төрт тіл бірден оқытылады . Мысалы, оқыту тілі өзбек тіліндегі мектептерде оқушы бір сыныпта қазақ тілін, орыс тілін, шетел тілін және өзбек тілін оқиды.

2 Пәнді көптілді меңгерудің дидактикалық тұрғысы

Бүгінгі күні біздің елімізде мектеп пәндерін көптілді оқытудың біртекті әдістемесі жоқ, соған байланысты білім берудің бұл саласы әлі зерттелуі тиіс деген ой туындайды. Көптілді оқытуды өздерінің білім беру жүйесіне енгізген елдердің (Канада, Бельгия) тәжірибесін оқып-зерттеу барысында әшдерді бірнеше тілдеқыу дың тиімділігіне көз жеткіздік. Оқып-зерттелген тәжірибелер негізінде анықтағанымыз, пәндерді бірнеше тілде оқытуға көшуді кезең-кезеңмен жүзеге асыру қажеттігі, өйткені бірнеше тілде оқуға көшуді бірден кіргізу әш материалдарының меңгерілу сапасына әсер етуі және оқушылардың пәнді оқуға деген қызығушылығын төмендетуі мүмкін. Осы себептерге байланысты білім беруді жаңа әдіс -тәсілдерін қолдана отырып, стандартты емес саба түрлерін өткізу барысында сабақтың жекелеген фрагменттеріне өттілді оқытуды кіргізу ді ұсынамыз , мысалы, ойын сабақтарын өткізу. Өйткені ойын арқылы оқыту дегеніміз – білім алушылардың тілге байланысты едділарын қалыптастыруға бағытталған практикалық сабақтар. Ойын әдісі арқылы оқытудың артықшылығы, ана тілінде емес басқа тілдегі өйлеу және тілдік материалдарды меңгеру неғұрлым тиімді жүзеге асырылады, өйткені бір-бірімен сөйлесу үрдісі тәуелсіз эмоциялық ойын және қимыл, іс-әрекет белсенділігі жағдайында жүргізіледі.

Кез келген пәнге оқытуда міндетті болып табылатын білім берудің негізгі қағидалары дидактикалық принциптер деп аталады. Көптілді оқытуда келесі дидактикалық принциптерге:

* мұғалімнің жетекшілік етуінде, оның белсенділігі мен саналылығына;

* оқу материалының жүйелілігі мен бірізділігіне;

* оқу материалының көрнекілілігіне;

* оқушы үшін оқу материалының түсінікті болуына;

* оқушылардың жас ерекшелігінің ескерілуіне сүйену қажет. Аталған принциптерге географияны көптілді оқыту тұрғысынан тоқталатын болсақ.

Саналылық принципі – бұл принцип арқылы негізгі географиялық ұғымдарды, анықтамаларды, заңдылықтарды алдымен мектептің оқытатын тілінде терең түсініп, меңгеріп алу, содан кейін мемлекеттік тілде, орыс тілінде, шетел тілінде айтыррену ді қарастырады . Оқушылардың саналылығы оқылған материалды түсінулерінен, алған білімдерін өмірдің әр түрлі жағдайларында қолдана алу дағдыларынан көрінеді.

Белсенділік принципі – бұл принцип оқушылардың шығармашылық жұмыстарды, өздік жұмыстарды орындауда, оқу материалын меңгеруде белсенділік танытуларын қарастырады. Оқушылар орындаған жұмыстарын тек ана тіліндеғана орындап қоймай, басқа тілдерге де аударып өздерінің білімдерін бірнеше тілде қолдану белсенділіктерін көрсете алады.

Шығармашылық жұмыстар, өзіндік жұмыстар жазбаша түрде жүргізіліп, ауызша әңгімелеу арқылы қорытындыланады. Бұл принцип оқушылардың географияны оқуға, білуге деген қызығушылықтарын, оқудың негізі болып табылатын сөйлеу және ойлау белсенділігін дамытумен айқындалады

Көрнекілік принципі жекелеген заттар, құбылыстар туралы көзқарас қалыптастыруға көмектеседі. Бұл принципті география әніне қатысты ұғымдардың, құбылыстардың, нысандардың суреттеріне олардың атауларын бірнеше тілде жазып және оларды ауызша айту арқылы жүзеге асыруға болады. Көрнекілікке қарап отырып оқушы сол ұғымға, құбылысқа, нысанға байланысты сөйлемдер құрап оны басқа тілдерге аударарды және бұл жұмысты ауызша да, жазбаша да орындатуға болады. Көрнекілік құралдары оқушының сөйлеу дағдысы мен біліктілігін дамыту үшін, өз ойын жеткізуде көмекші құрал ретінде қолданылады. География пәніндегі көрнекіліктер: әр түрлі кестелер, сызба-нұсқалар, диаграммалар, суреттер.

Жүйелілік принципі оқу материалын беруді ұйымдастыру мен оның бірізділігін қарастырады, бұл оқудың түсінікті болуын қамтамасыз етеді. Көптілді оқытуда бұл принципті «жеңілден ауырға қарай» ұстанымы арқылы және материалды кезең-кезеңмен кішкентай бөліктермен беру арқылы жүзеге асыру қажет.

Оқушылардың жас ерекшелігін ескеру принципі, сөйлеу дағдылары мен біліктерін қалыптастыруды, тұлғаның психологиялық ерекшеліктерін есепке алуды және оқушының тілдік ортаға бейімделуін қарастырады.

Әдістемелік принциптері тілдерді оқытудың ерекшеліктерін айқындайды. Бұл принцип басқа тілде тілдесу барысын қарым-қатынастың күнделікті өмір жағдайына жақындатылуын, оқушының туған тілін ұмытпауын, тілдік қарым-қатынас түрлерін түрлендіріп отыруды қарастырады. Тілдік қарым-қатынас түрлері: мәтінді көптілде оқу, жазу, сөйлеу, бір тілден екінші тілге аудару.

Сонымен қатар практикалық лингвистика принципін де қосуға болады, ол көптілді оқытуда ғылымның базисті әдісі болып саналады. Тілді білу мен сөйлеу деңгейінде практикалық лингвистиканы үшке бөлуге болады:

тілдік – тілдің немесе тілдердің жүйесі;

сөйлеу – тіл арқылы сол тілде ойлауды қалыптастыру;

сөйлесу – қарым-қатынас үдерісін жүзеге асыру.

Бұл принципті жүзеге асыру барысында тілдік материалдар қырыптың мазмұнына сәйкес іріктеліп алынады.

3 Тілдік құзыретін және пән бойынша функционалды сауаттылығын дамыту мазмұны, әдістері және нысандары бойынша ұсынымдар

Көп тіл білетін тұлғаны қалыптастыру үшін оқу үдерісін ұйымдастырғанда, оқытудың мазмұны, принциптері ерекше іріктелгенде, жоспарлау, оқытудың сәйкестігі көзделген арнайы технология жасалып, осы оқытудың нәтижесі назарда ұсталғанда көп тіл білетін тұлғаның қалыптасуы мүмкін. Осыған байланысты, бірін бірі өзара толықтырып отыратын келесі жолдар ұсынылады:

1) Қазақ тілінде оқытатын мектептерде орыс және шетел тілдері, орыс тілінде оқытатын мектептерде қазақ және шетел тілдері сабақтарын кіріктіріп оқыту, ал өзбек, ұйғыр, тәжік тілдеріндегі мектептерде төрт тілді кіріктірген тілдік сабақтар ұйымдастыру, әрине бұл жол көптеген қиындықтарға тап болары өзіс. Себебі, арнайы дайындықтан өткен мұғалімдердің, арнайы оқулықтардың жоқтығы, дәл осы уақытта сабақ беріп жүрген мұғалімдердің тілдерді білмеуі. Бұл қиындықты болдырмаудың бірден-бір жолы бірыңғай тақырып минимумын, сөйлеу ниетінің бірыңғай минимумын анықтау, үш тілден семантикалық нысандары сәйкесетін лексикалық-фразеологиялық және грамматикалық минимумдар құрастыру.

2) Барлық тілдік пәндерді (ана тіл, екінші тіл, шетел тіл, өзбек не тәжік не ұйғыр тілдері) функционалды-коммуникативтік технология бойынша бірыңғай тақырыптық минимум негізінде оқытуға болады (Болатбаева К.Н). Бұл жағдайда әр тілдік пән жеке түрінде оқытылады, бірақ тіл дамыту тақырыптары уақыттық параллелизм принципінің негізінде бірдей болуы тиіс.

3) Жұарыда тілдік пәндер туралы сөз болды, осы тәсілмен пәндерге байланысты, нақты айтқанда география пәніне байланысты үш не төрт тілден тұратын бірыңғай тақырыптық, диалогтық минимум құрастыру, лексикалық және грамматикалық минимумдар, сөздіктер құрастыру (мысалы, өзбек тілінде оқытатын мектеп үшін қазақ тілі, орыс тілі, шетел тілі және ана тілінде болуы қажет).

4) Бұл жол Павлодар облысының кейбір мектептерінде өткеріле бастады. Ол – тілдік емес пәнді (биология, физика, информатика, математика т.б) үш және одан көп тілде когнитивтік-коммуникативтік технология бойынша оқыту [3].

5) Бұл мектептерде мазмұны бірыңғай тақырыптық-сөздік негізбен сипатталатын элективті курс, ~~қан~~ үш не төрт тілден белгілі бір тақырыпта қолданылатын лексикалық-грамматикалық материал іріктеліп алынады. Қолданбалы курстардың атауы мынадай болуы мүмкін: «Күнделікті көптілділік» (бастауыш және орта буынға арналған), «Мәдениет саласындағы көптілділік», «Экономика саласындағы көптілділік», «Қоғамдық-саяси өмірдегі көптілділік». Бұл оқушыларға көп тіл үйретудің оңай жолы, оқу жоспарларына өзгеріс енгізудің қажеті жоқ. Дегенмен бұл жол жеткіліксіз. Өзге міндетті оқу пәндерімен салыстырғанда екінші қатарға ысырылған элективті курстар мұғалімдер жоғары жауапкершілік сезінгенде, оқушыларда тілдерді оқуға деген табиғи құмартушылық, мектеп әкімшілігі тарапынан айырықша бақылау болғанда ғана оң нәтиже береді.

б) Тілдік тәжірибе үшін оқушылардың алмасу мақсатымен халықаралық қатынастарды белгілеу. ҰБ жол қосымша және демалыс кезінде іске асырылады [3].

Оқушылардың тілдік құзыретін және пән бойынша функционалды сауаттылығын дамыту мақсатында тақырыптар бойынша қазақ, орыс, ағылшын және өзбек, ұйғыр, тәжік тілдерінде берілген тақырыптардың атаулары, тақырыпта жиі кездесетін ұғымдар, терминдер, анықтамаларды кесте түрінде беруге болады. Бұл кесте әр оқушыда болса, ол кестені сабақта қолдану арқылы мектептің оқытатын тілінен басқа тілдерде сөздердің жазылуын, айтылуын күнделікті көру, қолдану арқылы сөз қорын толықтыруына, тілін жаттықтыруға мүмкіндік алады. Мысалы, 6-сыныптағы география пәнінің бастапқы курсына «Литосфера» бөлімін көптілді оқытуда кездесетін терминдерді бірнеше тілде қолданудың үлгісін 1 -кестеде ұсынып отырмыз. Ал, жиі кездесетін терминдер сөздігі қосымшада берілді.

1-кесте – «Литосфера» бөлімін көптілді оқыту

Оқылатын тақырып	Тақырыптағы негізгі ұғымдар			
	қазақ тілінде	орыс тілінде	ағылшын тілінде	өзбек тілінде
Жердің құрылысы	жердің құрылысы, Жердің ішкі құрылысы, жердің сыртқы құрылысы, Жер қыртысы	строение Земли, внешнее строение Земли, внутреннее строение Земли, земная кора	Earth construction, The outer (external) Structure of the Earth, The inner (internal) Structure of the Earth, Outer portion of the Earth	Ернинг тузилиши, ернинг ички тузилиши, ернинг ташки тузилиши, ер пўсти
Литосфералық тақталар туралы ұғым	литосфералық тақта, мұхит ортасы тақтасы, арал, мұхит, шұңғыма	литосферная плита, срединно-океанический хребет, остров, океан, впадина (желоб)	Lithospheric plates Mid-ocean ridge Island Ocean Valley	Литосфера плитаси, океан ўртаси тизмалари, орол, океан, чўкма
Жер қыртысын түзетін тау жыныстары	тау жыныстары, минералдар, магмалық тау жыныстары, шөгінді тау жыныстары,	горные породы, минералы, магматические горные породы, осадочные горные породы, метаморфически	Mountain rocks, Minerals, Rocks formed of magma Rocks formed after	Тоғ жинслари, минераллар, магматик ғ то жинслари, чўкинди ғ то жинслари, метаморфик ғо

	метаморфтық тау жыныстары	е горные породы	presipitations Metamorphic mountain rocks	жинслари
Жер қыртысының қозғалысы. Жер сілкіну	жер сілкіну, жер сілкіну ошағы, сейсмикалық аймақтар	землетрясение, очаг землетрясения, сейсмические зоны	Earthquake, earthquake center, seismic belt	Зилзила, зилзила ўчоғи, сейсмик худудлари
Жанартаулар, ыстық бұлақтар, гейзерлер	жанартау, лава, жанартау көмейі, кратер, сөнген жанартау, сөнбеген жанартау, ыстық бұлақ, минералды су, гейзер	Вулкан, лава, жерло вулкана, кратер, потухший вулкан, действующий вулкан, горячий источник, минеральная вода, гейзер	Volcano, lava, vent of volcanoes, crater extinguished volcano, active volcano, active point, fountainhead, spring water, geyser	Вулкан, лава, вулкан ғибы, кратер, сўнган вулкан, ҳаракатдаги вулкан, қсси булоқлар, минерал сувлар, гейзер
Таулар. Таулардың биіктігіне қарай бөлінуі	тау, тау жотасы, таулы өлке, тау торабы, шыңы аласа таулар, орташа биік таулар, биік таулар	гора, горный хребет, горная страна, горный узел, пик, низкие горы, средневысотне горы, высокие горы	Mountain, mountain ridge, mountainous country, mountain range, the peak, low hills, medium-altitude mountains, high mountains	Тоғ, тоғ тизмалари, тоғи ўлка, тоғ тугуни, чўққи, паст тоғлар, ўртача тоғлар, баланд тоғлар
Жазықтар. Жазықтардың пайда болуы және өзгеруі	жазық, тегіс жазық, төбелі жазық, ойпат, қырат жазықтар, таулы үстірт, аңғар, барқан	равнина, плоская равнина, холмистая равнина, низменность, возвышенность, плоскогорье, долина, барханы	The steppe, flat plain, hilly plain, low lands, high lands, plateau, valley, barkhan	Текислик, ясси текислик, сертепа текислик, пасттекислик, дўнгликлар, ясси тоғлик, водий, бархан
Мұхит түбіндегі таулар мен жазықтар	дүниежүзілік мұхит, тереңдік, қазаншұңқыр,	всемирный океан, глубина, котловина, материковая	World ocean depth, hollow, continental shallow,	Ер юзи океани, чуқурлиги, котловина, материк қирғоғи,

	материктік қайраң, материктік беткей, шұңғыма	отмель, материковый склон, желоб	continental slope, trench	материк қиялиқ, чўкма
Жер бетін шаруашылыққа пайдалану және қорғау	табиғат байлығы, жер қойнауы, тиімді пайдалану, табиғатты қорғау	богатства природы, недра земли, эффективное использование, охрана природы	Richness of nature, Earth subsoil, effective use, conservation	Табиғат бойлықлари, ер ости бойлықлари, самарали фойдаланиш, табиғатни ҳимоя қилиш

Қорытынды

Сонымен, көптілді оқыту дегеніміз – үштұғырлы білім беруге бағытталған мақсатты, ұйымдасқан оқу үрдісі, бірнеше тіл меңгерген тұлға тәрбиелеу. Көптілді білімнің мазмұнында ана тілі мен мемлекеттік тіл, сонымен қатар бір немесе бірнеше шет тілдері саласында жүйелі білім, білік пен дағдыны қамту. Көптілді білім беру әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара қарым-қатынастардың негізін қалаушы идеяларды үзеге асыруды қарастырады. Мысалы:

- оқушылардың қызығушылығы мен қажеттіліктеріне сәйкес әртүрлі тілдерді қолдануға жағдай жасау;
- мәдениет аралық қарым-қатынас шеберлігін қалыптастыру;
- тіл арқылы нақты бір мәдениетті, олардың өзара байланыстарының ерекшелігін тану және білу;
- өз мәдениетінің ерекшеліктерін жоғалтып алмай, өз мәдениетінің шегінен шығып, басқа мәдениеттердің медиаторлық қасиетіне ие болу;
- тілдерді оқытудың мазмұнында өз елінің, өлкесінің әлеуметтік-мәдени жағдайларына сәйкестігін қамтамасыз ету.

Пәндерді көптілді оқыту барысындағы жұмыстар әліде зерттелетін проблема, осы орайда шетелдерді көптілді оқыту тәжірибесі зерттелуі тиіс. Сонымен қатар арнайы, таңдауы бойынша, факультатив курстардың бағдарламалары құрылуы тиіс

1-қосымша

6-сынып. «География» пәнінің бастапқы курсында жиі кездесетін термин сөздігі.

Қазақ тілінде	Орыс тілінде	Ағылшын тілінде	Ұйғыр тілінде	Өзбек тілінде
география- Жерді суреттеу	география- описание Земли	geography- description of the Earth	географиялик- йәрни тәсвирләш	география- Ернинг тасвири
алғашқы зерттеушілер	первооткрывател и	discoverers	дәсләпки ечилишлар	илк кашфиётчилар
жазықтықтағы Жер	Земля на плоскости	earth on the plane	йәр тәкшилиги	ер текисликда
масштаб	масштаб	scale	масштаб	масштаб
бағдарлау	ориентирование	orientation	молжалаш	мўлжал олиш
жергілікті жердің планы	план местности	plan of the area	йәрлик жайниң плани	махаллий жой плани
топографиялық түсіру	топографическая съёмка	survey	топографиялик чүшириш	топографик суратга олиш
глобус	глобус	globe	глобус	глобус
географиялық карта	географическая карта	geographic map	географиялик хәритиләр	географик харита
градус торы	градусная сетка	degree grid	градуслук тор	градус тўри
географиялық координаттар	географические координаты	geographic coordinates	географиялик кординатлар	географик координаталар
абсолют биіктік	абсолютная высота	absolute height	абсолютлик егизлик	мутлоқ баландлик
салыстырмалы биіктік	относительная высота	relative height	нисбий егизлик	нисбий баландлик
картадағы биіктіктер мен тереңдіктер	высоты и глубины на карте	height and depth map	хәритиләрдә егизликләр вә ойманликлар	харитада баландлик ва чукурликлар
планды оқу	чтение плана	reading plan	хәритини оқуш	режани ўқиш
картаны оқу	чтение карты	reading map	планни оқуш	харитани ўқиш
навигациялық жүйелер	навигационные системы	navigation systems	навигагацияли к система	навигация тизими
жер қабықтары	оболочки Земли	earth covers	йәр қәвәтлири	ер қобиклари
литосфера	литосфера	litosphere	литосфера	литосфера
жердің құрылысы	строение Земли	structure of the Earth	йәрниң түзүлуши	ернинг тузилиши
тау жыныстары	горные породы	rocks	тағ жинислири	тоғ жинслари
минералдар	минералы	minerals	минераллар	минераллар
литосфералық такталар теориясы	теория литосферных плит	theory of Earth's plates	литосферилиқ тахтилар	литосфера плиталари назарияси

жер сілкіну	землетрясения	earthquake	йәр тәвирәш	зилзила
жанартаулар, гейзерлер	вулканы, гейзеры	volcanoes, geysers	янар тағлар, гейзилар	вулканлар, гейзерлар
құрлықтағы таулар	горы суши	mountain land	Оуруклуктики тағлар	Оурукликдаги тоғлар
жазықтар	равнины	plains	Ттүзләңләр	текисликлар
мұхит түбінің жер бедері	рельеф океана	ocean floor relief	океан тегиниң рельефи	океан ости рельефи
жер қойнауының ресурстары	ресурсы недр Земли	resources of a subsoil of Earth	йәр бетидики тәбиәт ресурслири	ер ости бойликлари
гидросфера	гидросфера	hydrosphere	гидросфера	гидросфера
су, оны айналымы	вода, ее круговорот	water, its circulation	су, суниң айлиниши	сув, унинг айланиши
дүниежүзілік мұхит	мировой океан	theWorldsocea n	дунявий океан	дунё океани
жердегі мұхиттар	океаны Земли	oceans of the Earth	йәр шаридики океанлар	ер океанлари
мұхит суының қасиеттері	свойства воды океана	properties of the ocean	океан сулириниң хусусийәтлири	океан сувлариниң таркиби
мұхиттағы толқындар	волны в океане	waves in the ocean	океан долқунлири	океандаги тұлқинлар
мұхит ағыстары	океанические течения	ocean streams	океандики доқунлар	океандаги оқимлар
мұхит- гидроғарыш ретінде	океан, как гидрокосмос	ocean, as hydrospace	океандики еқимлар	океан, гидрокосмос сифатида
мари (не) мәдениет	марикультура	mariculture	океан гидрокосмос шәклидә	марикультура
аква (су) мәдениет	аквакультура	aquaculture	аквакультура	аквакультура
құрлықтағы сулар	воды суши	water land	қуруклуктики сулар	қурукликдаги сув
өзендер, мұздықтар	реки, ледники	rivers, glaciers	дәриялар вә музлуклар	дарё, музликлар
көлдер, олардың түрлері	озера, их типы	lakes, its types	көл вә уларниң түрлири	кўл, унинг турлари
жер асты сулары	подземные воды	groundwater	йәр асти сулири	ер ости сувлари
су қоймалары, тоғандар	водохранилища, пруды	reservoir, ponds	тосмилар, жиралар	сув омборлари, ховулар
атмосфера	атмосфера	atmosphere	атмосфера	атмосфера
атмосфераның құрылысы	строение атмосферы	atmospheric structure	атмосфериниң түзүлүши	атмосфераниң г тузилиши

ауа	воздух	air	һава	ҳаво
жердің қозғалысы	движения Земли	movement of the Earth	йәрнің қозғилиши	ернинг ҳаракати
жарықтың, жылудың таралуы	распределение света, тепла	distribution of light and heat	иссиқ билән йорукнің бөлүнүши	иссиқлик, ёруғликнинг тақсимланиши
жылулық белдеулері	тепловые пояса	thermal zone	иссиқ бәлбағлар	иссиқ минтақалар
жыл мезгілдері	времена года	seasons	жил мәзгиллири	йил фасллари
ауа температурасы	температура воздуха	temperature	һава темпиратуриси	ҳавонинг ҳарорати
ауа температурасының орташа көрсеткіші	среднее значение температуры воздуха	average temperature	һава һараритиниң оттура өзгириши	ҳаво ҳароратининг ўртача қиймати
температураның тәуліктік, жылдық өзгерісі	суточный, годовой ход температуры	daily, annual temperature	суткилик вә жилиқ оттура температурилар	суткалиқ, йиллик ҳароратининг ҳаракати
температура ауытқуының амплитудасы	амплитуды колебания температуры	the amplitude of the temperature fluctuations	һава һараритиниң амплитудилиқ өзгириши	ҳароратнинг тебраниш амплитудаси
атмосфералық қысым	атмосферное давление	atmospheric pressure	атмосферилик қисим	атмосфера босими
жел, оның түрлері	ветер, его виды	wind, its types	шамал вә униң түрлири	шамол, униң турлари
ауа массалары	воздушные массы	air masses	һава массивлири	ҳаво массалари
жел өрнегі	роза ветров	wind rose	гүл шамили	шамол гули
ауадағы су буы	водяной пар в воздухе	water steam in the air	һавада суниң һоға айлиниши	ҳавадаги сув буғлари
атмосфералық жауын-шашын	атмосферные осадки	atmospheric precipitation	атмосферилик йегин-йешин	атмосфера ёғин-сочинлари
климаттық карта	климатическая карта	climate map	климатлиқ хәритә	иклим харитаси
ауа райы, оның түрлері	погода, его типы	weather, its types	һава райи вә униң түрлири	об-ҳаво, униң турлари
климат, оның белдеулері және түрлері	климат, его пояса и типы	climate, its zones and types	климат вә климатлиқ бәлбағлар типлири	иклим, униң минтақалари ва турлари
климат құрушы факторлар	климатообразующие факторы	climatic factors	климат һасил қилғучи фактлар	иклим ҳосил қилувчи факторлар
өз өлкесінің	климат своего	climate of their	өз йериңнің	ўз ўлка

климаты	края	region	климати	иқлими
атмосфера	атмосфера	biosphere	биосфера	биосфера
биосфераның құрылымы	строение биосферы	biospheric structure	биосфериниң түзүлүши	биосфкранинг тузилиши
биосфераның шекаралары	границы биосферы	the boundaries of the biosphere	биосфериниң чегарилири	биосфера чегаралари
тірі ағзалардың алуан түрлілігі	разнообразие живых организмов	barieties of living organisms	жанлиқ организмларниң көп хиллиғи	тирик организмларниңг хилма-хиллиги
тірі ағзалардың Жер қабықтарына әсері	влияние организмов на оболочки Земли	influence of organisms on the shell of the Earth	жанлиқ организмларниң йәр постиға тәсири	ер қобикларига организмнинг таъсири
ағзалардың өзара байланысы, биоценоз	взаимосвязь организмов, биоценозы	the relationship of organisms,	жанлиқ организмларниң өз ара бағлиниши. Биоценоз	организмнинг алоқадорлиги, биоценозлар
топырақ, оның горизонттары (қабаттары)	почвы, его горизонты (слои)	soil, its leaves	топа вә униң түзүлүши	тупроқ, унинг қатламлари
топырақтардың алуан түрлілігі	разнообразие почв	varieties of soil	топиниң һәр хиллиғи	тупроқнинг хилма-хиллиги
географиялық қабық	географическая оболочка	geographic cover	географиялық пост	геограқик қобик
табиғат кешені	природный комплекс	natural complex	тәбиәт комплекслири	табиат мажмуаси
табиғат компоненттері	природные компоненты	natural components	тәбиәт компонентлири	табиатнинг таркибий қисмлари
табиғат кешеніндегі өзара байланыстар	взаимосвязи в природном комплексе	relationship in natural complex	тәбиәт комплекслириниң өз ара бағлинишлири	табиат мажмуасидаги ўзаро боғлиқлик
жердің географиялық белдеулері	географические пояса Земли	geographic zones in the Earth	йәрниң географиялық бәлбағлири	ернинг географик минтақалари
жердің табиғат зоналары	природные зоны Земли	natural zones in the Earth	йәрниң тәбиий зонилири	ернинг табиий зоналари
мениң өлкемнің табиғат зоналары	природные зоны моего края	natural zones in my town	мениң өлкәмниң тәбиәт зонилири	ўлкамнинг табиий зоналари
жер табиғатындағы	глобальные изменения в	global changes in the nature of	йәр бетидики чоң	дунё миқийәсидаги

ғаламдық өзгерістер	природе Земли	the Earth	өзгиришләр	табиат ўзгаришлари
ғаламшардың экологиясы	экология планеты	ecology of the planet	йәр шариниң экологияси	Сайёранинг экологияси
мениң өлкемниң экологиясы	экология моего края	ecology of my town	мениң өлкәмниң экологияси	ўлкамнинг экологияси
жер бетіндегі адамзат	человечество на Земле	mankind on Earth	йәр йүзидики инсанийәт	ердаги инсоният
жер бетіндегі халықтар	население Земли	the world/s population	йәр йүзидики аһалә	ер шарыдаги аҳоли
халықтардың ғаламшарда орналасуы	размещение населения на планете	placement of the population on the planet	йәр йүзидики аһалиниң зичлиғи	аҳолининг сайёрадаги жойлашиши
нәсилдер мен ұлттар	расы и народы	races and nations	ириклар вә хәликләр	ирклар ва халқлар
нәсилдердің теңдігі	равенство рас	racial equality	ирикларниң барәвәрлиги	иркий тенглик
Миклухо-Маклайдың зерттеулері	исследования Миклухо-Маклая	research Miklukho - Maklaya	Миклухо-Маклайниң тәкшүрүши	Миклухо-Маклая тадқиқоти
елді мекендер	населенные пункты	settlements	йәрлик аһалә	аҳоли жойлашган масканлар
елді мекендердің картада бейнеленуі	изображение населенных пунктов на картах	the image of settlements on map	йәрлик аһалиләрниң хәритидә тәсвирлиниши	харитада аҳоли жойлашган масканларнинг тасвирланиши
дүние жүзиниң саяси картасы	политическая карта мира	political map of the world	дуния йүзиниң сәйясий хәритиси	дунёнинг сиёсий харитаси
ғаламшардағы мемлекеттер	государства на планете	the state on the planet	йәр шаридики дөләтләр	сайёрадаги мамлакатлар
тәуелсіз мемлекет	суверенное государство	sovereign state	мустәқил дөләтләр	суверен давлат
Қазақстан әлем картасында	Казахстан на карте мира	Kazakhstan in the map of the world	Қазақстан дуния хәритисидә	дунё харитасида Қозоғистон
мениң өлкемниң табиғат кешені	природный комплекс моего края	natural complex in my town	мениң өлкәмниң тәбиәт комплекси	ўлкамнинг табиий мажмуаси
экскурсия, саяхат	экскурсия	excursion	экскурсия	экскурсия
экспедициялық жұмыс	экспедиционная работа	expedition work	экспедициялик иш	экспедицион иш

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. – № 33(25278). – 2007. –
2. Жетписбаева Б. А. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 2011. – 343 с.
3. Орта мектепте көту процесінде көптілділікті дамыту әселелері. Әдістемелік кұрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атында Ұлттық білім академиясы, 2013. – 85 б.

Мазмұны

Кіріспе	3
1 Пәнді көптілді меңгерудің тәжірибесінен.....	4
2 Пәнді көптілді меңгерудің дидактикалық тұрғысы	7
3 Тілдік құзыретін және пән бойынша функционалды сауаттылығын дамыту мазмұны, әдістері және нысандары бойынша ұсынымдар.....	9
Қорытынды	13
Қосымша.....	14
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	19

Введение

Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев на 12 сессии Ассамблеи народа Казахстана отметил: «Новое поколение казахстанцев должно быть по меньшей мере трехязычным, свободно владеть казахским, русским и английским языками», приведя пример выпускников школ и студентов Европы, для которых давно стало нормой непринужденное общение на нескольких языках. Знание не менее трех языков является требованием времени.

Приоритетность государственного языка – основа полилингвального образования в Казахстане. Конституция Республики Казахстан закрепляет приоритетность казахского языка как основы полилингвального образования. Оно возникает из необходимости гармоничного взаимодействия родного языка, который определяет национальную принадлежность людей и других языков, в данном случае, русского и иностранного (английского) языков. Как гласит восточная мудрость: «Знание родного языка – ключ к сердцу народа». Магжан Жумабаев говорил: «В языке нации, как в зеркале, отражаются его земля, история, быт, нравы и характер, если пошел на убыль язык нации – значит она стала вымирать». Существует очень мудрое и актуальное в настоящее время изречение: «Чем на большем количестве языков вы говорите, тем больше раз вы человек». Владея языками, люди способны лучше понимать друг друга, сотрудничать и взаимодействовать.

Актуальность проблемы полиязычия сегодня, в том, что в век технологизации и глобализации наблюдается активизация процесса поиска эффективных условий, механизмов воспитания подрастающего поколения, способного к диалогу с другими культурами. Именно поэтому действенным инструментом подготовки молодого поколения в условиях взаимосвязанного и взаимозависимого мира является полиязычие. Следует заметить, что в современных условиях образ жизни человека определенным образом унифицируется, стираются многие национальные различия, теряется связь человека со своими корнями, обесценивается нравственный опыт предыдущих поколений. Поэтому перед учителем стоит важнейшая задача – использовать весь уникальный опыт и знания культурных традиций народов, общечеловеческих ценностей и мировой культуры в создании благоприятной образовательной среды, способствующей формированию языковых знаний и культуры, социально-активной личности, не забывающей свои корни. То есть для формирования конкурентоспособного специалиста, коммуникабельной позитивной личности, способной к активной и эффективной жизнедеятельности в многонациональной и поликультурной среде, обладающей развитым пониманием и чувством уважения других культур, умением жить в мире и согласии необходимо полиязычное образование. Все отмеченное выше обуславливает актуальность сформулированной нами методической проблемы.

1 Из опыта полиязычного изучения предмета

В современном Казахстане, для свободного выхода в международное пространство нужно молодое, полиязычное поколение, свободно владеющее различными языками. Главной преградой развитию массового полиязычия, включающего три и более языков, является отсутствие или неэффективное использование естественной речевой среды. Существующие пути овладения казахским, а также иностранными языками, которые сейчас используются (включая выезды за рубеж, на языковую практику), недостаточны. На повестке дня – полиязычное изучение неязыковых предметов, в частности географии.

Полиязычные подходы при изучении географии раскрывают новые возможности учебной деятельности. При осуществлении календарно-тематического планирования определяются разделы и темы, удобные для полиязычного изучения. С сохранением содержания учебного материала по стандарту, закладывается использование всех информационно-коммуникационных способов, облегчающих полиязычное усвоение. К плану прилагаются разработанные тематические, терминологические словарики, включающие основные понятия и термины раздела, переведенные на казахский, английский, уйгурский, узбекский и таджикский языки. Их желательно вначале раздать учащимся, затем по образцу словарики могут составлять они сами. Во время урока основные понятия и термины по теме учителем и учениками проговариваются на разных языках. Поэтому при планировании урока необходимо закладывать нужное время. Примерная схема активизации ключевых слов в разделах начального курса географии «Введение», «Изображение поверхности Земли на плоскости. План и карта», в полиязычном аспекте показана в таблице 1.

Таблица 1 – Схема рассмотрения разделов начального курса географии – «Введение», «Изображение поверхности Земли на плоскости. План и карта», в полиязычном аспекте

География, б класс, изучаемая тема	Основные понятия темы	Активизация ключевых слов на русском языке	Активизация ключевых слов на казахском языке	Активизация ключевых слов на английском языке
Что изучает физическая география, развитие знаний о Земле	Наука «География» ее структура, задачи	«Описание Земли» физическая, социально-экономическая части, прогнозирование	«Жердің сипаты» физикалық, әлеуметтік-экономикалық бөліктері, алдын-ала болжау	«Description of the Earth», physical, social and economic part, forecasting
Путешествия, исследования	формы и размеры Земли, географические	глобус Бехайма, открытие новых земель на западе,	Бехайм глобусы, батыста, оңтүстікте жаңа	Globe of Bekhaym, opening of

тели	открытия	юге, путешествие Колумба, Магеллана,	жерлердің ашылуы, Колумбтың, Магелланның саяхаттары	new lands in the West, in the South, travel of Columbus, Magellan
Организация наблюдений за природными явлениями	методы научного познания природы	наблюдение, эксперименты, опыты, знакомство с приборами для исследований	бақылау, эксперименттер, тәжірибелер, зерттеуге арналған құралдармен танысу	Observation, experiment, experience, acquaintance to devices for researches
Положение Земли в Солнечной системе, форма и размеры Земли	планеты, их орбиты, движение	расположение планет, Земли, ее форма, размеры, вращение вокруг оси, Солнца	планеталардың, Жердің орналасуы, оның пішіні, өлшемдері, өз білігінен, Күннің көзін айнала қозғалуы	arrangement of planets, the Earth, its shape, sizes, rotation round an axis, Sun
Виды изображения поверхности Земли	схема, рисунок, план местности, карта, фотография	их основные отличия: рисунок, схема, план, карта, способы создания	олардың негізгі айырмашылықтары: сурет, схема, план, карта, жасау жолдары	Their main differences, image, scheme, plan, map, ways of creation
Масштаб, измерение расстояний	понятие масштаба, его использование, работа с инструментами	виды масштаба, измерения с линейкой, циркулем на картах	масштабтың түрлері, картада сызғышпен, циркульмен өлшеу	Types of scale, measurements with a ruler, compasses on map
Понятие об азимуте, ориентирование на местности и по плану	определения «Азимут», «Ориентирование», компас, местность, план местности	определение азимута на местности, на плане, движение по азимуту	жергілікті жерде, планда азимутты анықтау, азимутпен жүру	azimuth define on the district, on the plan, movement on an azimuth
Изображение элементов земной поверхности на плане	объекты живой, неживой природы и созданные человеком	населенные пункты, дороги, коммуникации, сады, поля, леса, рельеф, водные объекты и так далее.	елді мекендер, жолдар, коммуникациялар, егіс алқаптары, ормандар, жер бедері, су нысандары және тағы басқалар	settlements, roads, communications, gardens, fields, forests, reliefs, water objects and so on.

Чтение плана местности, топографической карты, схемы	знание и понимание условных знаков	понимание условных знаков, их сочетания, направлений сторон горизонта	шартты белгілерді, олардың үйлестігін, көкжиек тұстарының бағытын түсіну	understanding of conditional signs, their combination, directions of the parties in horizon
Съёмка плана местности, основные способы и действия	основные способы съёмки, главные действия	полярная и маршрутная съёмка, действия при съёмке	айналаны нысаналау және айналып шығу әдісі, қағазға түсіру кезіндегі әрекеттер	polar and route shooting, actions when shooting
Практическая работа №1: «Съёмка плана местности»	действия: планшет, лист бумаги, масштаб, зона съёмки, процесс съёмки	съёмка плана: зона съёмки, масштаб, полюс, линии визирования, условные знаки	план үсіру: түсіру аймағы, масштаб, полюс, нысаналау сызықтары, шартты белгілер	plan shooting: shooting zone, scale, pole, vising lines, conditional signs

Перевод этой таблицы на уйгурский, узбекский языки смотреть в приложении 2.

Наличие переведенных на казахский, английский, уйгурский и узбекский языки, вариантов удобно для ученика, но для эффективного запоминания нужно постоянно обращать на неё внимание учащихся и активизировать в их речи. Лучше, если они таблицу будут иметь при себе. В качестве домашнего задания они могут её по необходимости дорабатывать и углублять по отдельным темам.

2 Дидактические подходы к полиязычному изучению предмета

Цель полиязычного изучения предмета «География» заключается в приобщении учащихся к языковой культуре посредством изучения предметного, географического тематического содержания через другие языки. Основными задачами являются: определение основы полиязычных подходов, формата и содержания предметно-полиязычного образования в условиях общеобразовательной школы; обеспечение научно-методического сопровождения и учебно-методической базы для эффективного полиязычного обучения.

Продуктивными и необходимыми на уроках являются известные устные методы работы (беседа, диалог, доказательство, доклад, пересказ, повторение изученного материала, конференция, пресс-конференция, лекционный метод, ролевая игра и другие методы). На любом языке, все они способствуют эффективному развитию речи учащихся.

Развитие речи учащихся - процесс овладения речью: средствами языка (фонетикой, лексикой, грамматикой, культурой речи, стилями) и механизмами речи (ее восприятием и выражением своих мыслей). Процесс развития речи протекает у дошкольников, школьников и даже у взрослых людей, тогда же при наличии желания развиваются навыки говорения на других языках (важно чтобы были условия, в школе их надо обязательно создавать). Термин «развитие речи» используется также в узком методическом значении: специальная учебная деятельность учителя и учащихся, направленная на овладение речью, а также соответствующий раздел курса методики изучения языка. Существуют основные условия успешного развития речи учащихся в школе, они же способствуют полиязычию на уроках географии, такие, как:

- развитие физиологических механизмов речи;
- потребность в выражении своих мыслей и общения с носителями другого языка;
- наличие активной языково-речевой среды, питающей развивающуюся речь учащегося разнообразными языковыми средствами;
- наличие существенного, значимого материала в содержании, ярко отражающего особенности темы;
- постоянное корректирование познаний в языках, улучшение разговорной речи, овладение культурой речи.

Реализация этих условий является важнейшей задачей учителя географии на своём уроке. Развитие речи неразрывно связано с развитием мышления и само способствует ему. Поэтому в школах разрабатываются и используются разные системы развития речи учащихся. Они включают организацию речевых ситуаций, речевой среды, словарную работу, синтаксические упражнения, работу над текстом (связной речью), интонациями, над исправлением и совершенствованием речи. Вся работа по развитию речи, полиязычия на уроке географии опирается на курсы грамматики, лексики, фонетики, словообразования и стилистики. Поэтому необходимой является тесная

межпредметная связь учителей предметников, совместное проведение уроков учителями географии и языка.

Беседа - метод обучения, позволяющий на уроках географии активный полиязычный диалог между учителем и учащимися преимущественно по вопросам учителя. Представляет собой цельное, логически связанное рассуждение, начинающееся постановкой цели и завершающееся выводами. Учитель, опираясь на имеющиеся у школьников знания, с помощью вопросов подводит учащихся к пониманию нового материала, новых терминов, слов на других языках, к последующим выводам и обобщениям. Беседа эффективно активизирует умственную работу учащихся, поддерживает внимание и интерес, развивает речь: каждый вопрос – задача, еще и языковая, которую нужно решить. Виды бесед: *подготовительная, сообщающая, эвристическая, воспроизводящая, обобщающая, повторительная*. Эвристическая беседа используется в том случае, когда учитель не сообщает истину, а учит ее находить. Этот вид беседы особенно удобен при полиязычном обучении. На основе анализа известной учащимся терминологии, фактов и явлений, а также самостоятельных наблюдений учащиеся делают выводы по теме нового материала и закрепляют новые произношения слов на втором и даже третьем языке. Если учитель может регулировать этот процесс ненавязчиво, тонко и точно, то, как правило, это приводит к хорошим результатам. Воспроизводящая беседа используется при закреплении изученного материала, а также при повторении и при обосновании выполненных действий. Сообщающая беседа применяется учителем в тех случаях, когда в новом материале много новых терминов и он не может быть получен эвристически. Обобщающая беседа проводится обычно в конце урока и в конце изучения крупной темы, раздела, курса. Беседа практикуется как средство развития диалогической, полиязычной речи учащихся на уроках географии по всем темам и разделам.

Диалог – вид устной речи, характеризующейся сменой высказываний двух или нескольких (иногда употребляют термин полилог) говорящих лиц. Реплики (высказывания) говорящих связаны между собой по смыслу и составляют вместе единое целое, поэтому диалог, как вид связной речи или текста, удобен в полиязычном общении. В начале учебного года высказывания должны быть краткими и лаконичными, по мере приобретения навыков, они могут усложняться. Пример диалога, в 6 классе по теме урока «План местности»:

Учитель: «*План местности, это чертёж*». На казахском языке это звучит так: «*Жергілікті жердің планы, бұл - сызба*», на английском «*Plan of site, it is drawing*», на уйгурском языке «*Йәрниң жайиниң плани, бу - сизик*», на узбекском языке «*Маҳаллий жой режаси, бу - чизма*».

Ученик: «*Он показывает поверхность в уменьшенном виде?*». На казахском языке это звучит так: «*Ол жер бетін кішірейтіп көрсетеді ме ?*». На английском «*It shows a surface in a reduced form?*». На уйгурском языке «*У йәр бетини кичиклитип өрситәмда?* ». На узбекском языке «*У Ер юзасини кичрайтириб кўрсатадими?*».

Ученик: «*Да, и показывает небольшую территорию*». На казахском «*Ия, және оша ұлкен емес аумақты көрсетеді*», на английском «*And shows the*

small territory», на уйгурском языке «*Һә-ә, йәни анчә йоган әмәс территорияни көрситиду*», на узбекском языке «*Ҳа, катта бўлмаган ҳудудни кўсатади*».

Учитель: «*Но по нему, можно узнать общие черты местности*». На казахском языке «*Бірақ, оның көмегімен жергілікті жердің жалпы сипатын білуге болады*», на английском «*But on it, it is possible to learn common features of the district*», на уйгурском языке «*Бирақ, униң ярдими билән йәрлик жайниң тәсвирини билишкә болиду*», на узбекском языке «*Бироқ, унинг ёрдами билан маҳаллий жойнинг умумий ҳислатларини билиш мумкин*».

Ученик: «*Да, можно узнать расположение объектов, расстояния между ними*». «*Ия, нысандардың орналасуын, олардың арасындағы қашықтықты білуге болады*». «*Yes, it is possible to learn an arrangement of objects, distances between them*», на уйгурском языке «*Һә-ә, объектларниң орнилишиниң уларниң арасидики узунлиқни билишкә болиду*», на узбекском языке «*Ҳа, объектларнинг жойлашини, улар орасидаги масофани аниқлашга бўлади*».

Учитель: «*Языком плана являются его условные знаки*». «*Планның тілі – шартты белгілер*». «*Language of the plan are its conditional signs*». На уйгурском языке «*Планның тили-шәртлик бәлгүләр*», на узбекском языке «*Режанинг тили – унинг шартли белгилари*».

Ученик: «*Если знаешь язык плана, можно прочесть его*». На казахском языке «*Егер планның тілін білсең, оны оқуға болады*», на английском «*If you know language of plan, it is possible to read it*». На уйгурском языке «*Әгәр планниң тилини билсан, уни оқушқа болиду*», на узбекском языке «*Агар режанинг тилини билсанг, уни ўқий оласан*».

В этом диалоге важным является поддерживающая и направляющая роль учителя, создающего соответствующие ситуации, его жесты, мимика, интонация и его терпение. Стилистические особенности диалога: вопросы, восклицания, эллиптические конструкции, междометия, частицы, обращения способствуют лучшему запоминанию.

Доказательство - методический прием, развивающий мышление и речь и состоящий в обосновании какого-либо утверждения с помощью других мыслей, утверждений, и на другом языке. Задания с предложением «докажи», используя двуязычие, широко можно использовать как на уроках, так и в домашних заданиях учащимся. Это интересный прием, он заставляет учащихся интенсивно думать и о существе ответа, и о языковой особенности перевода. Например, в 9 классе, докажи: «*Правильно ли размещены предприятия в городе*»? «*Где целесообразнее разместить новые жилые кварталы с учетом климатических особенностей*»? В 7 классе, интересны вопросы: «*Почему в Сахаре большие суточные амплитуды температуры воздуха*»? «*Почему происходит увеличение площади пустыни*»? «*Как движутся пески и образуются барханы*»? Эти вопросы содержат много интересных слов, знание которых на казахском и английском языках, существенно обогатит словарный запас ученика. Используя этот набор терминов, можно сформулировать вопросы и ответы по самым разным разделам и темам географии. Учителю важно подбирать именно такое сочетание «многозарядных» слов и терминов, которые ученик может применить по многим другим темам или аспектам в них.

Доклад – публичное сообщение на определенную тему. В школе доклады используются в обучении разным предметам на классных и факультативных занятиях. Доклад – эффективное средство развития научного стиля речи учащихся. Важно, чтобы отдельные его тезисы звучали на другом языке (втором, третьем), этим они привлекают особое внимание слушателей. Подготовка к докладу включает: определение темы, сбор материала, составление плана и (или) тезисов, написание текста доклада, продумывание его полиязычной части, выступление с докладом. Работа над докладом обеспечивает высокий уровень мотивации, заинтересованности учащихся. Нередко доклад делается лишь по тезисам, в том числе составленных и на других языках, без полного письменного текста. В этом случае доклад становится эффективным средством развития устной, полиязычной речи, особенно в старших классах.

Пересказ – вид работы учащегося, средство развития речи и полиязычия, на основе образца. Проводится во всех классах, начиная с начальных и практикуется на всех уроках. Состоит в передаче учеником содержания прочитанного текста – как художественного, так и научного, в усвоении его логики, композиции, средств языка – лексики, синтаксиса, образных средств. В младших классах для облегчения пересказа используются вопросы, затем вводится план. Чтобы пересказ был интересным, в среднем и старшем звене, нужно вводить элементы анализа на втором и даже третьем языках, а также творческие дополнения. Различаются следующие виды пересказа: *близкий к тексту образца, подробный, сжатый, краткий, выборочный, с творческими дополнениями и изменениями*. Они позволяют творчески использовать полиязычие на уроках. Если учитель постоянно предлагает делать пересказы с переводом, он воспитает в своих учениках эту привычку. Усложненным вариантом этой работы является пересказ на другом языке (казахском, английском). Очень важным является полиязычие самого учителя и его личностная контактность.

Повторение материала на уроке – возвращение в процессе учебной работы к изученному ранее с целью его закрепления, связывания с новым материалом, с целью обобщения и систематизации изученного, установления внутрипредметных и межпредметных связей. Повторение обеспечивает прочность усвоения знаний и языковых навыков. Умственное развитие при повторении обеспечивается и даже подстёгивается его языковой вариативностью, например в русскоязычном классе основные термины и понятия желательно вспомнить на казахском или английском языках. Соответственно, аналогичное повторение необходимо в школах с национальным языком обучения, добавляя родной язык. Обычно повторение проводится на новых примерах, в ином порядке, с применением новых способов деятельности. Одна из задач повторения – правильность и точность усвоения учебного материала, обеспечение правильного произношения на казахском, английском, родном языках. Современный уровень языковых познаний некоторых учащихся такой, что они могут быть хорошими помощниками учителю. С целью повторения учебного материала и перевода

слов, терминов можно дать задание охватывающие одну тему, один раздел или воспитательный аспект, например: расположите предложенные слова по степени их значимости для вас (*любовь, труд, семья, религия, школа, Родина, собственное я, здоровье, друзья, мой дом, свобода, родной край, природа, наука, отдых*). Формулировки заданий можно менять в соответствии с тематикой изучаемого. Их перевод увеличит словарный запас учащихся, а расстановка по заданном признаку улучшит понимание и запоминание.

Конференция – собрание, на котором обсуждается какой-либо актуальный вопрос. Используется как прием развития познавательных интересов и устной речи учащихся. В школах проводятся конференции по различным предметам, читательские, научные, краеведческие. В ходе конференции прочитывается основной доклад, содоклады, участники конференции выступают с сообщениями, проходят дискуссии. Иногда конференция проводится как итоговое учебное занятие по изучению разделов курса. Конференция – хорошее средство развития полиязычной речи, устной речи учащихся, обеспечивающей её мотивацию, приближающей учащихся к жизненным условиям и осознанию важности языково – речевой деятельности. Большие полиязычные ресурсы и возможности имеет учебная пресс-конференция.

Лекционный метод в обучении – один из методов сообщения нового материала. Состоит в устном связном, последовательном, полном и относительно законченном изложении целой темы или раздела курса. Лекция является распространенным методом сообщения новых знаний, удобной для использования полиязычия и получила распространение в старших классах средней школы. Старшеклассники иногда привлекаются для чтения небольших лекций в младших классах, а также в своём, на темы краеведения, экологии и экономического развития, при этом они с учителем планируют использование языковых навыков, например казахского (родного) языка.

Ролевая игра – методический прием обучения речи по коммуникативной методике. В географии ролевая игра используется при усвоении и развитии полемических умений и диалога вообще, при внедрении полиязычия, в частности. Для этого планируются разнообразные ситуации, обязательно с использованием элементов полиязычия. Суть их заключается в создании таких ситуаций, в которых каждый участник ролевой игры получает вымышленное имя, социальную роль (туриста, экскурсовода, журналиста, медсестры, учителя, глава фирмы) и действует по их логике, согласно сценария. Ведущий учитель (ученик) руководит ходом занятия (игры), способствует ее реальному смысловому развитию, напоминает о произношении высказываний на разных языках (это является обязательным условием). Ролевая игра создает мотивацию, близкую к естественной, возбуждает интерес, а полиязычные ситуации повышает эмоциональный уровень учебного труда учащихся.

Мотивация в учении – побуждения, вызывающие активность личности ученика. Учебное развивающее действие учащегося в школе содержит 4 ступени, которые в идеальном варианте, школьник проходит самостоятельно, но в них необходимо полиязычное содержание, формулируемое учителем:

- мотивационную – осмысливание цели и задач;

- ориентировочную – осознание правил, формул, построение модели, алгоритма решения задачи;
- операционную – выполнение действий по алгоритму, в частности с использованием тематических, терминологических словарей;
- контрольно-оценочную.

Логическое мышление (понятийное, отвлеченное, речевое) – один из видов мышления, наряду с предметно-действенным и наглядно-образным мышлением непосредственно связанное с языком, осуществляемое в форме речи - внутренней или внешней, активнейшим образом используется при изучении географии. Речь – канал развития мысли, способ ее формирования и формулирования. Поэтому развитие речи и полиязычия учащихся в процессе обучения является важнейшим способом развития логического мышления личности на уроке географии. Развитие логического мышления происходит в учебной деятельности при выполнении заданий логической направленности. Наибольшей эффективностью в развитии логического мышления обладают познавательные задачи, элементы проблемного обучения, построение алгоритмов решения различных задач, связанные с необходимостью соответствующего перевода на другой язык. Условием успеха в развитии логического мышления являются высокая познавательная активность учащихся и технологии развивающего обучения по предмету.

Хорошо развитая память – залог успешного обучения. Черты хорошей памяти: скорость, точность и прочность запоминания, готовность к воспроизведению, активность памяти. Для синтеза речевых высказываний важен значительный объем оперативной речевой памяти, который мог бы обеспечить «упреждающий синтез» достаточно большого объема, т. е. до конца предложения. Память, все ее виды можно тренировать, при этом в тренировке памяти важен принцип значимости, интереса. В системе обучения по географии необходимо запомнить достаточное количество слов и их значения, терминологию, номенклатуру свойственную каждой теме, определения и прочее. Полезно запоминать предложения и тексты. Запоминается орфография – написание слов. В языковой памяти важна основа запоминания и сохранения в памяти: зрительная, слуховая, логическая память. Для развития памяти используются упражнения в запоминании с одного, двух прочтений, воспроизведение текстов по памяти, в том числе письменное, работа с картами различного содержания. Развитие памяти состоит в запоминании, сохранении и последующем воспроизведении учеником своих знаний. На основе памяти действуют мышление и воображение. Особенно важными видами памяти, необходимыми для развития полиязычия являются эмоциональная, образная и словесно-логическая, речевая - по содержанию; произвольная и произвольная - по цели деятельности; долговременная, кратковременная и оперативная - по продолжительности сохранения материала [1].

3 Рекомендации по содержанию, методам и формам работы по развитию языковой компетенции и функциональной грамотности школьников по предмету

Как добиться результативности полиязычного обучения в общеобразовательной школе? Необходима особая организация учебного процесса, специальная методика перераспределения учебного материала позволяющая при изучении совмещать учебное содержание предмета и процесс освоения языка. Этой задаче служит когнитивно-коммуникативная технология обучения (ККТО) полиязычию, суть которой состоит в построении когнитивной структуры блочной темы, на основе которой программный материал усваивается на языке обучения, затем повторяется на втором языке. Далее в рамках изучаемого материала осуществляется обогащение грамматического строя речи и обучаемые получают возможность одну и ту же мысль выражать разными конструкциями. Затем этот же материал обсуждается в экстралингвистических условиях посредством ролевых игр на основе формирования и представления ситуаций. На последнем этапе возможно монологическое высказывание по изученной теме на втором языке [2].

Когнитивно-коммуникативный подход в обучении опирается на три основных принципа: системность, функциональность и коммуникативность. Внутри этих принципов ККТО, выделяются более частные принципы обучения:

- принцип представления когнитивных структур неязыковой системы;
- принцип учета потенциальных тем общения и соответствующих им речевых особенностей (интенций);
- принцип полевого представления лексико-грамматического материала;
- принцип параллельного представления когнитивных структур реальной действительности и отражающих их когнитивных структур языковой системы;
- принцип учета стратегии и тактики монологического высказывания и диалогического общения.

Более подробно об этом, можно прочесть в работе доктора педагогических наук Булатбаевой К.Н. «Функционально-коммуникативная технология обучения русскому языку в казахской школе» [3].

На основании изложенного, можно сформулировать, что основным условием развития полиязычия является тезаурусная (предметно-понятийная, терминологическая) компетенция, которая способствует формированию понятийного аппарата по теме, разделу, курсу конкретной дисциплины. Вначале должны быть определены когнитивные структуры (основные идеи, мыслеформы) по всем программным темам, для того, чтобы они были понятны и пригодны в целях языкового общения. На этой основе эффективно идет лексико-грамматическое усвоение на разных языках. Тематический подход способствует комплексному формированию компетенций, особенно языковой. Подбор специальных микротем обогащает речь учащихся научными высказываниями, лаконичными, образными формулировками ключевых понятий и выводами на разных языках, их соотнесение и сравнение повышает уровень их речевых умений и в результате воспитывается интересный

собеседник с содержательной речью на неродном языке. Методически обоснованное распределение тем предметного общения, формирует у учащихся прочную ассоциативную связь темы общения и языковыми особенностями. Важным является умение учащихся выражать на неродном языке, собственное отношение к рассматриваемым вопросам. Ученик должен понимать стратегическую цель обучения полиязычию - быть готовым к содержательному общению на неродном языке на любую жизненную тему, включая темы профессионального общения [2].

Рекомендации по содержанию, методам и формам работы для развитию языковой компетенции и функциональной грамотности школьников, основываются прежде всего на понимании всех этапов работы над проблемой полиязычия:

1 этап, основополагающий: изучение проблем отечественной и зарубежной лингводидактики, накопление и сбор материала по проблемам полиязычного образования, обобщение и ознакомление с инновационной работой педагогов в области изучения языка, систематизация знаний и повышение квалификации по вопросам поликультурного и полиязычного образования, лингводидактики;

2 этап, формирующий: исследование содержания учебных географических программ и их полиязычного ресурса, изучение теории и практики языкового образования в целом и иноязычного образования, в частности, обоснование необходимости формирования системы полиязычного образования, разработка и реализация генеральных идей полиязычного образования в контексте изучения предмета и межкультурного общения;

3 этап, обобщающий: обобщение и систематизация результатов работы, внедрение в учебный процесс научно-прикладных, практических результатов, разработка учебных материалов по полиязычному образованию.

В содержательном аспекте единицами полиязычного образования, являются строго языковые учебные дисциплины: казахский язык как государственный, русский язык, как язык межнационального общения и иностранные языки (английский, немецкий, французский языки), а также родной язык в национальных школах.

Компонентами общей дидактической структуры урока, вполне пригодными и удобными в полиязычном обучении (одновременно основными этапами урока) являются следующие:

- 1) актуализация прежних знаний и способов действий;
- 2) формирование новых понятий и способов действий;
- 3) применение-формирование практических умений и навыков, закрепление изученного материала. При изучении географии на полиязычной основе, от учителя и учеников требуется большое внимание, четкость и организованность всех этапов урока.

Полиязычный подход удобен при изучении географической номенклатуры, местных названий природных и экономических объектов. Особенно предпочтительно полиязычие самого учителя, это позволяет ему на уроках использовать разные языки при актуализации знаний учащихся и организации деятельности, при формировании новых понятий и знаний, при применении-

формировании практических умений и навыков, закреплении изученного материала. Это повышает учебный интерес учащихся. Если учитель предлагает русскоязычному ученику ответить на казахском (английском) языке и добивается этого, то личностный рост воспитанников при регулярных аналогичных упражнениях заметно увеличится (и это нравится ученикам).

Полиязычное географическое образование должно основываться на четком планировании всего учебного процесса. Прежде всего осуществляется обогащение словарного запаса по теме, когда в рамках небольших ключевых вопросов учащиеся учатся употреблять иноязычные термины, устойчивые сочетания и элементарные высказывания. При этом обязательна зрительная опора на слова и сочетания родного языка, так как при ответе учащимся удобно глазами найти ответ на родном языке, но при ответе проговаривать на иностранном языке. Таким интерактивным методом усваиваются ключевые положения темы. Следующим этапом будет активизация грамматических конструкций, которые являются некоторым повторением лексики и в то же время распространенным вариантом за счет представления конструкций. Особо следует подходить к планированию диалогического общения на иностранном языке, когда в основу будут положены схемы потенциальных диалогов типа «просьба охарактеризовать объект – характеристика объекта – выражение благодарности – сообщение дополнительных сведений об объекте – запрос информации по теме – обращение к источникам, откуда можно извлечь интересующий материал». Подобного рода диалоги будут способствовать неоднократному повтору лексико-грамматического материала, а также будут снимать психологический барьер общения на неродном языке. По итогам соответствующего планирования и работы учащиеся становятся более подготовленными и способными создать иноязычный монолог по теме.

Эффективной организации полиязычного обучения в контексте межкультурного общения способствуют следующие формы, виды и методы учебной деятельности: сочетание индивидуальной, парной и групповой работы; работа с разными источниками информации (в том числе электронными образовательными ресурсами, цифровыми образовательными ресурсами); эвристическая беседа; учебный диалог; кейс-методы; коммуникационные проекты; игровые и ролевые формы учебно-урочной деятельности (урок-праздник, урок-путешествие, урок-интервью, урок-эссе, урок-расследование, урок-суд, урок конференция, урок пресс-конференция, урок-экспедиция и другие), смотреть в приложении 1. Интересны виртуальные экскурсии, предметно-кружковая работа в рамках предмета, занятия школьного клуба дружбы, использование аудио и видеоматериалов, использование наглядности (предметной, изобразительной, звуковой). Использование песенного-музыкального материала по теме формирует эмоциональные качества и ассоциативное восприятие. Внедрение в физкультминутки и активные переменки элементов игр детей разных стран с речевым сопровождением на соответствующем языке и разнообразные деятельностные виды работы учащихся способствуют совершенствованию их языковых знаний. Исходя из целей урока, предпочтительным является не только изучение предметной темы,

но и изучение языковой культуры, во всем многообразии значения этого слова, при котором язык выступает как важное средство соединения и познания знаний. *Ожидаемыми результатами* могут быть: уважение учащихся к языково-культурным различиям, а также понимание уникальности культуры каждого народа.

Полиязычное образование – в широком смысле, это целенаправленный, организуемый триединый процесс обучения, воспитания и развития индивида как полиязыковой личности на основе одновременного овладения несколькими языками как «фрагментами» различных культур человечества. Поэтому содержание полиязычного обучения должно включать систематизированные знания, умения и навыки в области родного и государственного языков, а также в области одного или нескольких языков международного и межнационального общения в соответствии с межкультурным направлением современного языкового образования. основополагающими идеями в реализации полиязычного обучения в школе, на уроке географии, в контексте межкультурного общения являются: мотивация и стимулирование использования различных языков в соответствии с потребностями и интересами учащихся; формирование умений межкультурного общения; стратегия постоянного познания через язык особенностей конкретных культур и их взаимодействия. Важен прочувствованный выход за пределы собственной культуры и приобретение учителем и даже отдельными учащимися, качеств медиаторов культур; способность обучающихся добиваться единого с иноязычным собеседником понимания знаний о различиях языковых культур, обсуждение этих различий, выявление связей; опора на культуроведческие и лингвострановедческие знания учащихся. Этот процесс должен красной нитью проходить на всех уроках географии, образуя основу не только учебной, но и воспитательной работы [4].

Заключение

Язык обязательно рассматривается как фактор культуры: во-первых, он является ее составной частью, наследованной нами от наших предков; во-вторых, язык – основной инструмент, посредством которого мы усваиваем культуру; в-третьих, это важнейшее из всех явлений культурного порядка. Поэтому, полиязычное образование является на сегодняшний день мощным фактором и действенным механизмом:

а) повышения значимости и конкурентоспособности государственного языка за счет того, что он активизируется в сфере получения и предметных знаний;

б) закрепления статуса русского языка как официального языка межнациональных и межгосударственных отношений (в странах СНГ существует необходимость функционирования единого языка - посредника, а в силу исторических факторов, таковым является только русский язык).

в) повышения востребованности родного языка за счет того, что он может использоваться и в сфере предметных знаний и в сфере межкультурного общения;

г) повышения результативности общей функциональной грамотности учащихся в поликультурном сообществе.

Перспективные направления этой работы в дальнейшем: исследование проблем преемственности полиязычного образования на этапах предметного образования; изучение зарубежного опыта полиязычного образования; составление программ курсов по выбору, факультативных курсов полиязычной направленности; расширение возможностей интерактивных телекоммуникаций (ICQ, Skype, mail-агент); создание Web-среды.

Приложение 1.

Для успешного проведения уроков с полиязычием необходимо создавать атмосферу заинтересованности и творчества: например, мы не учителя, в классе не ученики, а коллеги, путешественники или соавторы создаваемой прямо на уроке новой главы учебника или специалисты по решению проблем изучения языка. Это легче делать на уроках при необычной ситуации: один-два учителя одновременно, несколько используемых языков, соединение индивидуальностей при нестандартных, разнообразных формах проведения уроков! Такой подход заинтересовывает учащихся, развивает их творческий потенциал, расширяет и укрепляет знания по предмету. Полиязычие – один из эффективных, современных приемов, расширяющих пространство любого урока. Ниже предлагаются типы и формы уроков, удобных для полиязычного изучения предмета.

Тип урока: урок формирования новых знаний

основные формы проведения:

урок-лекция;
урок-путешествие;
урок-экспедиция;
урок-исследование;
урок-инсценировка;
учебная конференция;
урок-экскурсия;
мультимедиа-урок;
проблемный урок.

Тип урока: урок обучения умениям и навыкам

основные формы проведения:

урок-практикум;
урок-сочинение;
урок-диалог;
урок - деловая или ролевая игра;
комбинированный урок;
урок-путешествие;
урок-экспедиция и т.д.

Тип урока: применение знаний на практике

основные формы проведения:

ролевые и деловые игры;
уроки-практикумы;
уроки защиты проектов;
урок-путешествие;
урок-экспедиция и т.д.

Тип урока: урок повторения, систематизации и обобщения знаний, закрепления умений

основные формы проведения:

повторительно-обобщающий урок;

урок-диспут;
 урок-игра («КВН», «Счастливый случай», «Поле чудес», конкурс, викторина);
 театрализованный урок (урок-суд);
 урок-совершенствование;
 урок-заключительная конференция;
 урок-заключительная экскурсия;
 урок-консультация;
 урок-анализ контрольных работ;
 урок-обзорная лекция;
 урок-обзорная конференция;
 урок-беседа;
 урок пресс-конференция.

*Тип урока: урок контроля и проверки знаний и умений
 основные формы проведения:*

урок-зачет;
 урок-викторина;
 урок-конкурс;
 урок-смотр знаний;
 урок-защита творческих работ, проектов;
 урок-творческий отчет;
 контрольная работа;
 урок-собеседование.

Тип урока: комбинированный урок [5].

Приложение 2.

География бкласс

Изучаемая тема	Основные понятия темы	Активизация ключевых слов на русском языке	Активизация ключевых слов на уйгурском языке	Активизация ключевых слов на узбекском языке
Что изучает физическая география, развитие знаний о Земле	Наука «География» ее структура, задачи	«Описание Земли» физическая, социально-экономическая части, прогнозирование	«Йэрни тэсвирләш» айрим қисимлириниң тәбиәт шараитлирини егилиги биән ижтимаий турмушини аһалисини тәтқиқ қилиду	«Ернинг тасвири» да табиий, ижтимоий-иқтисодий қисмлари ўрганилади
Путешественники,	формы и размеры Земли, географи-	глобус Бехайма,	Глобус, Бехайма,	Колумб ва Магеллан

исследователи	ческие открытия	открытие новых земель на западе, юге, путешествие Колумба, Магеллана,	Колумба э в Магеланларниң йеңи йэрлэрни ечиши, ғарип вә жәнупларға сәйяһити	сайёхати, Бехаймнинг глобуси, ғарб ва жанубда янги ерларининг кашф этилиши
Организация наблюдений за природными явлениями	методы научного познания природы	наблюдение, эксперименты, опыты, знакомство с приборами для исследований	Байқаш, экспериментлар, әжрибә, тәкшүрүш әсваплири билән тонушуш	Кузатиш, илмий тажриба, тадқиқот учун асбоблар билән танишиш
Положение Земли в Солнечной системе, форма и размеры Земли	планеты, их орбиты, движение	расположение планет, Земли, ее форма, размеры, вращение вокруг оси, Солнца	Йәр шариниң, йәрниң жайлишиши, униң шәкли вә мөлчәри, йәр күн системисиниң сәйяриси, йәрниң орбита бойи әбил қозғилиши	Сайёраларниң г жойлашиши, Ер унинг шакли, ўлчами ва ўзи ў хамда Қуёш атрофида айланиши
Виды изображения поверхности Земли	схема, рисунок, план местности, карта, фотография	их основные отличия: рисунок, схема, план, карта, способы создания	Уларниң алаһидә пәрқи: сүрәтләр, схемилар, план, хәритиләр, яритиш усуллири	Уларнинг асосий фарқи: расм, схема, режа, харита, яратиш усуллари
Масштаб, измерение расстояний	понятие масштаба, его использование, работа с инструментами	виды масштаба, измерения с линейкой, циркулем на картах	Масштабиниң түрлири, линейка билән өлчәш, циркуль билән хәритә	Масштаб турлари, харитада чизғич, циркуль билән ўлчаш
Понятие об азимуте, ориентирование на местности и по плану	определения «Азимут», «Ориентирование», компас, местность, план местности	определение азимута на местности, на плане, движение по азимуту	Йәрлик жайниң азимутини ениқлаш, планда, азимут бойичә йол меңиш	Азимут буйлаб йўналиш, режада маҳаллий жойни азимутини аниқлаш
Изображение элементов	объекты живой, неживой природы	населенные пункты,	Йәрлик аһалә, йоллар,	Аҳоли яшайдиган

земной поверхности на плане	и созданные человеком	дороги, коммуникации, сады, поля, леса, рельеф, водные объекты и так далее.	коммуникация, бағ, етиз, орман, рельеф, су объектилири в.б	жойлар, йўллар, коммуникация, ғларбо далалар, ўрмонлар, рельеф, сув объектлари ва бошқалар
Чтение плана местности, топографической карты, схемы	знание и понимание условных знаков	понимание условных знаков, их сочетания, направлений сторон горизонта	Шәртлиқ бәлгүләрни чүшүнүш, үгүнүш горизонтларни ениқлаш	Шартли белгиларни тушуниш, уфқ томонларининг йўналиши
Съёмка плана местности, основные способы и действия	основные способы съёмки, главные действия	полярная и маршрутная съёмка, действия при съёмке	Қутуплуқ вә айлинип чиқиш усули бойич съемкиларға чүшириш, съемкидики һәрикити	Қутбий ва маршрут буйича суратга олиш, суратга олиш фаолияти
Практическая работа №1: «Съёмка плана местности»	действия: планшет, лист бумаги, масштаб, зона съёмки, процесс съёмки	съёмка плана: зона съёмки, масштаб, полюс, линии визирования, условные знаки	Съёмка плани: съёмка зониси, масштаб, қутуп, көз мөлчәрлик сизиклар, шәртлик бәлгүләр.	Суратга олиш режаси: суратга олиш худуди, масштаб, қутб, тасвирлаш тармоқлари, шартли белгилар

Список использованной литературы

1. Гусева Т.М., Келина А.И., Сульдина Л.В., Щукин Д.С. «Научные разработки в области поликультурного образования». НИИ гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия, - г.Саранск, 1996. – 54 с.
2. Булатбаева К.Н. «Когнитивно-коммуникативная технология, как условие развития массового полиязычия в учебных заведениях Казахстана». «Перемены в образовании: новые границы и приоритеты»: Материалы международной научно-практической конференции. - г.Алматы: АПН Казахстана, 2011г. – С. 228-231.
3. Булатбаева К.Н. «Функционально-коммуникативная технология обучения русскому языку в казахской школе». - Павлодар: ПГУ, 2005. - 351с.
4. Гасанов З. Т. «Воспитание культуры межнационального общения: методология, теория, практика». - Махачкала, 1998 г. - 338 с.
5. Романова А.Ф. «Нестандартные уроки в школе. География». Волгоград: Издательство «Учитель», 2001. – 55 с.

Содержание

Введение	21
1 Из опыта полиязычного изучения предмета	22
2 Дидактические подходы к полиязычному изучению предмета	25
3 Рекомендации по содержанию, методам и формам работы по развитию языковой компетенции и функциональной грамотности школьников по предмету	31
Заключение	35
Приложение	36
Список использованной литературы	40

**Ұлттық тілде оқытылатын мектептерде «География» пәнін көптілді оқыту бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

Әдістемелік ұсынымдар

**Методические рекомендации по полиязычному изучению предмета «География»
в школах с национальным языком обучения**

Методические рекомендации

Басуға 22.11.2013 қол қойылды. Пішімі 60×84^{1/16}. Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 1,25.

Подписано к печати 22.11.2013. Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Гарнитура «Times New Roman». Усл. печ. л. 1,25.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Орынбор көшесі, 4, «Алтын-Орда» БО, 15-қабат.

Министерство образования и науки Республики Казахстан
РГКП «Национальная академия образования им. И. Алтынсарина»
010000, г. Астана, ул. Орынбор, 4, БЦ «Алтын-Орда», 15 этаж.